

A SZABADKAI NÉPKÖR ARCKÉPÉHEZ (1872—1918)

I. ELŐSZÓ HELYETT

Az arckép — némileg, még fénykép formájában is — objektív és szubjektív képe az ábrázolt személynek, mert benne van a festő — fényképész — arcképe ugyanannyira, mint az ábrázolté is.

Én ebben a műben jórészt szinte láthatatlan maradok, alig-alig fogok megjelenni, vagy egy kezdő, hozzá nem értő, talán tehetségtelen író képében leszek csupán jelen; nem fogok sem meglátszani, sem kilátszani a sok tárgyi elem, száraz felsorolás, adathalmaz, sok „műsor”, „meghívó” mögül.

Mégis azt kell mondanom: megtettem, amit tehettem, s aligha az én hibám, aligha rajtam múlik csupán, hogy többet nem nyújthattam: nem adhattam sem a szabadkai Népkör igaz-hiteles arcképét, sem pedig a magamét. Mindez — állítom — nem az én hibám csupán. De mondom mégis, mondogatom: Mea culpa, mea maxima culpa, hogy, ha nem is szívesen, de a sok unszólásra, kérélelésre, végül mégis vállaltam e háládatlan munkát, amelynek körülményei lehetetlenné teszik mind a két adat teljesítését: nem ábrázolhatom benne sem a Népkört a maga teljességében, sem önmagamot. Csak azzal álthatom magam: egyéb műveim teljesebb-élte-sebb színben fognak bemutatni a majdani (utókor) közönség számára. Mert elmaradok ez egyszer mind tárgyam, mind önmagam valósága mögött is. Nem mutatkozva meg és nem mutatva be a maga valóságában a Népkört sem.

Tudva tudom ezt és nem szívesen fogok hozzá e tanulmány megírásához, de megígértem: mást nem tehetek. Legalább ennyiben maradjak önmagam, abban, hogy hiszem továbbra is rendületlen: az ígélet szép szó... is! Szó, amely kötelez, s amely egyúttal bizonyítani fogja: anyag nélkül ugyanannyira nincs mű, amennyire író „alany” nélkül sincsen.

A Népkör története nem műsorok története, nem képviselő-választások története, nem is naptár! De csupán erre van, erre adódik anyagom: „Ez van! Ezt kell szeretni! Ezt kell feldolgozni!” „Ha isten vagy — lehelj lelket belé!” Csak annyit tettem, tehettem ez egyszer, hogy régi, meglevő pártkutató anyagomból áttettem-átvettem egy-egy szabadkai vonatkozású adatot, hogy ezáltal több életem leheljek a faktográfiába.

Azért feltenném a kérdést: mért ezt és csak ezt nyújtják a sajtó adatai? Mért nem tette fel a sajtó a kérdést: Mit kívántak a Népkör szereplői nyújtani, elérni; volt-e a Nékör embereinek világnézetük, milyen volt az, honnan, miből merítették? Kik voltak és honnan jöttek, vagy merre indultak s útközben hol, mikor, hányszor és mért tértek le (ha letértek) az eredeti útról? Míg számos kérdést tudnék feltenni a sajtó helyett, de hiába, anyagom mindegyre nemigen ad választ, sőt a kérdések feltevésére is alig-alig nyújt adatot-anyagot. Ez hiba, öreg hiba. És így jómagam is itt állok csupaszon, ruhátlanul, anyagtalánul s vajon ki fogja (mint az egyszeri király esetében) dicsérni ruhátlan-meztelenségem pompás szövetyanyagát? Egy rüt öreg meztelenségét: Mert az öregem már észrevehető a meztelenség: ruhátlansággá változik már az, ami a fiatal esetében csak dicsérhető. S a Népkör még nálam is vénebb. 1972-ben töltötte be 100. életévét számos viszontagság után.

A politikai pártok vajdasági történelmét kutatva vagy a bánáti társadalomtudomány, a bácskai politikai elmélet után kutatva — véletlen melléktermékként — rábukkantam itt-ott a Népkört, a Függetlenségi kört, a Balpártot is érintő anyagszilánkokra. Annnyira, hogy megállapíthattam: a Népkör politikumnak, politikai ideológiai polgári egyesületként — s nem művelődési egyesületként — indult. Megtartotta-e ezt az útírányt, változtatott-e rajta, a túloldalra lendült-e át az idők folyamán, majd eldől a

naptár követése közben. Az én korszakomban (1872—1978) ez alig látható és — nem valószínű. Anyagbegyűjtő kutatóim ily kérdést alig tettek fel maguknak munka közben, vagy egyszerűen: nem jutottak, juthattak ily adatok birtokába, ami sokkal valószínűbb. Így nem azt írom meg, amit tudni kívántam, inkább azt, amit a véletlen elem sodort. Édeskeveset. A pozitivisták faktográfusokat a szívhez-agyhoz szóló anyag is elkerüli. De lehet, hogy amit nyújtunk, egyszerűen ez és ennyi a Népkör — és semmi egyéb.

Mondhatnám így is: egyének, intézmények, korszaknak, csoportnak olyan a történelme, amelyet megérdemel. A Népköré is olyan? Talán valóban nem érdemelt mást? Önmaga az oka anyagtalanságának?

Sajtóanyagra alapozni egy intézmény történetét nem lehet. Minden intézménynek van (kell hogy legyen!) saját levéltára. Egyebek közt minden másort, naptári napot is hosszas tárgyalások előznek meg; minden rendezvény előtt összejövetele tartanak, néhány jegyzőkönyvet készítenek. Az összejöveteleken megvitatják a beadványokat, szóbeli indítványokat, határozatot hoznak, s a jegyzőkönyvek mindennek magvát savát-borsát tartalmazzák. Megtudjuk belőlük, ki mit kívánt, hogyan gondolkodik, milyen a világnézete, temperamentuma: kit és mit, milyen érdeket képvisel. Kinek-kinek az érdekeit képviseli. Egy egész világ tárul — mindezt tanulmányozva — elénk! Csak száraz ember hiszi a jegyzőkönyvről, hogy az is száraz adathalmaz. A sajtó híre arról, hogy egy intézmény másoros estet, vagy (itt inkább) díszlakomát rendezett: pontosan ilyen száraz adatsor. Senkit belőle meg nem ismerünk.

De a levéltár — jegyzőkönyveken kívül — javaslatokat, beadványokat, leveleket stb. is tartalmaz, s ezekben ki-ki feltárulkozik, bemutatkozik. A sajtó mindezt tekintetre sem méltatja. Még „hírkopf” sem akad köztük. Mert a „hírkopf” is ad embert, ad lírát és epikát. A jegyzőkönyv a drámát is hozzácsomagolja. A vitát, az összecsapást.

Végül is ki kell mondanom: a Népkör levéltára szórén-szálán elvesztett. A Népkörnek korszakomra nincs levéltára, úgy hírlik, a Népkör egyes vezető tagjai maguk hordták szét az írásokat s talán meg is semmisítették a levéltári anyagot, amivel aztán saját történelmüket is megsemmisítették, mert a hírvolat apró jegyzetei nem nyújtanak teljes történelmet: tartalmatlanná teszik azt, s ezzel talán meg is hamisíthatnák azt. Nos ez is bizonyos fajtájú emberréteg története. . .

Másort találtam hát politikai, főleg művelődéstörténet helyett, mert a napihírek naptár- és hírvolatára voltam utalva.

S én ebből — hiába ismerem a korszakot, a kor politikai-gazdasági és művelődéstörténetét —, ebből a naptári másor és híryanagból nemigen tudok komoly történelmet, tudományt varázsolni; kutató történésez, ideológus, teoretikus vagyok, de varázsló nem!

Vállaltam és remélem, hogy régebbi kutatásaim ide is vonatkozó anyag — munka közben — kiségit majd a zavarból. A levéltár megsemmisítői viszont vállalják — velem együtt — a dolog ódiúmat. Azt, hogy előre is érdektelenítették — érdektelenítettük — ezt a munkát s bizonyára eredményeit — eredménytelenségét? — is, amely ezáltal nem válhat igaz, komoly tudománnyá, olyan tudománnyá, amilyenné szeretnők azt tenni, varázsolni. Amit tehettem — megtettem. Mondjon rólam-rólunk most már ítéletet az olvasó.

Ennyit kívántam tudatni bevezetőül, az ódiú elhárításaként (ha sikerült, ha nem), mielőtt hozzáfognék a szinte lehetetlenhez: ahhoz, hogy tudományosságot varázsoljak bele a napihírekbe.

II. AZ INDULÁS NAPJAI

Az 1867-es kiegyezés évei nagyon nekilendítették a fejlődés kerekét Vajdaság-szerte minden vonalon. Akármilyen „lenkereke” volt is a kiegyezés s annak politikai és gazdasági dualisztikus rendszere a tőkés rendszerű fejlődésnek, egyúttal neki is lendítette ennek kerekét, s a

gazdasági-kulturális nekibuzdulás kedvezett az egyesületi élet hirtelen felvirágzásának, itt-ott talán szinte felburjánzásának és ezzel együtt a napi-és hetilapok megsokasodásának is. A lendítő-feszítő erő e téren is a magyarság, a magyarosodás, a nemzeti érzés (önérzet és öntudat) nekiszabadulása és — ebből eredő — nekiszabadultsága is volt, ahogy az már történni szokott itt is, ott is, mert a nemzeti érzés: önérzet és öntudat hol pozitív, hol negatív előjelű is lehet. Pontosabban: egyszerre csordult fel és csordult túl is a kellő határon, hogy éltető nemzeti fejlesztő erejéből, erőtől túlfeszített és így már egyúttal bomlasztó, fejlődést hátráltató, gátló sovinizmusba csapjon át, különösen a többnemzetiségű, többnyelvű területen, amelyek közé kell számítanunk Vajdaságot és egyes részeit, így Szabadkát és Észak-Bácskát is, ahol a magyarság felszabadultan és nekiszabadultan nem csupán saját nemzetiségének kifejlesztését, de egyúttal a többi, nemmagyar nemzetiség nemzeti fejlődésének hátráltatását is tűzte ki — téves hittel és öntudattal — céljául. Már Széchenyiék és Kossuthék óta kétélű kard volt a nemzeti öntudat, s minél inkább küzdött egy-egy réteg, nép, egyen a nemzeti (magyar) függetlenségért és kultúráért, annál inkább igyekezett ezt az érzést és ezt a fejlődést a maga részére monopolizálni, megvonva (igyekezve megvonni) ezt a fejlődési szabadságot minden más néptől, abban bízva (bizakodva), hogy csak benne, a magyarságban fejlődött ki a nemzeti öntudat és önérzet, a többi népben ez az érzés még csak szunnyad és könnyű lesz visszatartani ezt az öntudatot fejlődésében, amint ezt szinte bizonyította ez időben éppen a bácskai bunyevác-horvátság, vagy a ruszinság, amely nemzetiségek (amint azt az uralkodó nemzet uralkodó osztálya és annak értelmisége és „tudománya” hajtogatta és tanította) ekkoriban, megtorpanva fejlődésükben — az erőszakos magyarosítás, de az igaz magyar szabadságharcos nekibuzdulás hatása alatt is —, valóban legalábbis látszólag, az elmagyarosodás útjára lépett, tekintve, hogy uralkodó osztályuk a fejlődő magyar uralkodó osztály mellett, annak oldalán érezte magát legbiztosabbnak, leginkább otthon. Ez persze csak ideiglenes állapot volt, s hamarosan visszajra is fordult, hogy azután a szabadságharcos, haladó szellemű magyar nemzeti öntudat mellett az elnyomó, sovén magyar uralkodó osztály lelkiületével találkozzék össze, s hamarosan fel is vegye vele a küzdelmet.

Ilyen kettős Janus-arculatú volt akkoriban az uralkodó magyar nemzet uralkodó osztályának a lelkiülete, s a kettőt így igyekezett — egyesületekben is — tovább fejleszteni, hogy ezt a kettőséget maga sem vette észre és mindenképpen és csakis haladó pozitívumnak érezte és érezte. Ez volt bevallott vagy tudatra nem is ébredő célzata, célzatossága az egyesületeknek is, amelyek a pozitívumot csupán pozitívumnak látták és láttatták és azon voltak, hogy az ideológiai élet egyéb területein is a maguk haladó, vagy csupán haladónak látott, ismert és felismert arculatát tartsák önmaguk és mások látó (vagy vakká vert) szeme elé. Önmagukkal szemben, ideiglenesen a bunyevácokkal és ruszinokkal szemben is, célt értek ezekben az ösztönös vagy tudatos is vált célkitűzésekben; a szerbekkel, szlovénokkal (Bánátban románokkal) szemben annál kevésbé. A németek is csupán az 1900-as évekig hitték el, hogy a magyarosodást saját céljukul is érdemes kitzünnük, hogy azután átcapjon vonalvezetésük a külön német öntudat fejlesztése felé (akár a bunyevácoknál és ruszinoknál is megfog ez történni), s hogy az uralkodó magyarság ezt csupán „pángermanizmus”-nak, „alldeutsch” felfuvalkodottságnak higgye, annak keresztelje el, ami itt-ott természetesen volt is ez az érzés és öntudat, a pozitív nemzeti önérzet negatív képmásában. Hiába: e téren is — és csupán a magyarság tanúsága szerint — egyúttalad és egyúttalad a pozitívum a negatívummal, mert „actio est par reactionis” e téren is, s nem csupán a magyar uralkodó osztály esetében. Tévedés volna természetesen a németek nyelv- és kulturális küzdelmét, akár a szerbek, románok, szlovákok, bunyevácok, ruszinok hasonló harcát tisztára negatívumnak tartani, holott az mint a magyar sovinizmus ellenpárja—ellenpólusa ugyanúgy jó adag pozitívumot is tartalmazott, mint az osztrákellenes, magyar szabadságharcos érzület és öntudatoság is.

A nemzeti érzület így pozitív és negatív irányzatában is elhatalmasodott Vajdaság-szerte, természetesen Észak-Bácskában is, s a mentalitásnak és ideológiának jórészt irányzatot is ez adott, habár eleinte — a kiegyezés utáni években, az egyesületek elszaporodásának idején — harcok kellett még egyes elmaradt, múltbeli ideológiai hatás alatt álló világszemléletek ellen is, mint amilyen a múltból még némileg e korszakra is áterjedő és uralkodó helyéért még küzdelmet folytató vallási-egyházi érzület és világnézet volt, amely ebben az időben már egyre inkább játszott negatív, klerikális szerepet — mint idejétmúltja irányzat — az őt kiszorító egyelőre hol még pozitív, hol már szintén némileg negatív nemzeti hazafiság (itt-ott sovinizmusba is már átcsapó!) érzülettel és ideológiával szemben. A klerikalizmus a feudális világ felé kacsintó, vissza-visszapillantó, reakciós világnézet volt már ekkor, amely persze a munkásosztály kifejlődésének és a szocializmus jelentkezésével, terjedésével párhuzamosan mint szociális ellenérő is életre kapott — keresztényszocializmussal védekezve a szocializmus erőivel szemben. E síkon a polgárság — amely saját tőkés rendszerét fejlesztette már ebben az időben — itt-ott a klerikális erők felé is kacsintgatott a szocializmus elleni védekezésében, míg társadalmi téren — az új erők fejlesztésében lévén érdekelve — itt-ott még együtt halad a munkástörekvésekkel a klerikális-feudális múlt elleni harcában. Az egyesületek, politikai, polgári pártok tehát szintén ily három hatás alatt állottak. Egyként küzdöttek polgári mivoltukban mind jobb felé (a klerikális-feudális arisztokratizmus és keresztény-szocializmus ellenében), mind bal felé az új társadalmi erőket igyekezve ugyanúgy viszsztatartani, mint tette azt a nemzeti téren is — a nem magyar nemzetek-nemzetiségek elleni harcában. Ez a kettős Janusarculat jellemezte az akkori politikai és közművelődési egyesületeket természetesen mind jobb felé, mind bal felé irányuló küzdelmükben — vívódásukban.

Erre a harci kettősségre, vagy legalábbis e kettősség klerikalizmus-ellenességére mutat rá itt-ott az egykorú politikai-kulturális sajtó is olyan cikkeiben, amelyek az egyesületekről, pártkörökről, esetleg éppen a Népkörről is szólnak. Mert a kérdések (kérdésfeltevések) sohasem túl egyszerűek, legfeljebb olyankor, ha mi magunk igyekszünk őket leegyszerűsíteni. Már a kelő polgárság is első eszmélésekor kétfelé kénytelen harcolni, mind nemzeti (Bécs—nemzetiségek), mind pedig társadalmi síkon (feudális sík—proletár, szocialisztikus sík).

Talán ennyit mondanék, mondhatnék, általánosságban e kor (és egyesületeinek) jellemezésül, mellőzve a kor gazdasági-társadalmi fejlődésére vonatkozó adatokat: ismertnek tételezve fel tehát a fejlődés vonalát-vonalát a feudalizmustól a tőkés termelés kiteljesedése felé, annak hazai kerékkötőivel, pl. az arisztokrata, de tőkésített nagybirtok hátráltató befolyásaival egyetemben. Csak arra szeretnék rámutatni, hogy e kerékkötő ellenére is a tőkés fejlődés igen gyors ütemű volt s a nagybirtokot is tőkésítette: a nagybirtok és ipari tőke (hamarosan már a finánc-tőke) befolyása alá juttatva a birtokot is, amikor csak egyes téves elméletek nem vették észre és tekintetbe azt, hogy a hűbéri nagybirtok már régen tőkés nagybirtokká vált, s a piac, a tőzsde a bankok vezetése, irányítása alatt állott. Ezért — ha a tőke profitjának egy részét birtokba is fektette — a birtok egyre inkább szorult a tőzsdére, a bankokba és hamarosan „benősült” maga is a részvénytársaságokba. Nem lett csupán részvényese egyes tőkés vállalatoknak, de részt vett — mint elnök, igazgatósági, ellenőrző bizottsági tag — azok irányításában is. Ez nem vonatkozik csak a gróf Zichyekre, Andrássyakra stb., de a vajdasági, bácskai nagybirtokra is: a Csekonicokra, Latinovitsokra és Dundjerskiekre egyaránt. A birtok, a tőke és a hatalom, az állam e korszakban kezd együttműködni, egybeolvadni, egyetlen uralkodó osztályt képezve. Ehhez itt-ott csatlakozik az egyház is, míg másutt, más vonalon viszont már tartott az egyház és állam, egyház és tőke elleni harca. Az egyház és tőke-birtok (proletáriátus-ellenes) közös harcának jellegzetes fajtája a társadalmi-szociális síkon a jótékonykodás (proletárt leszerelni igyekvő) frontja is, amely javarészt szintén az egyesületekben lel tanyára, főleg a klerikális jótékonyági egye-

sületekben. Itt is érvényesül hát esetleg a múlt és jelen (a feudális egyház és a munkásosztály ellen is harcoló tőkés érdekek) egymás elleni harca, amint erre a korai, kora szabadkai (1871-es) magyar sajtó írásmódja is rámutat, éppen akkor, amikor a szabadkai Népkör indulása elé harangozik, amely persze szintén csupán egyike a már-már felburjánzó számos egyesületnek. Hiszen a Bácska maga is, hogy a Jótékony Nőegylet táncvigalmáról (*Kultúra füzértánc* — írta akkoriban a becskereki egyesületiről és kultúrfelvirágzásról szólva Ambrus Zoltán, persze megfélemlítve az igen komoly értéket jelentő becskereki társadalomtudományos kulturális munkáról és irodalomról), hol az Iparegyletről, a zombori Ifjúsági Dalkör vagy a *Színészegylet* táncvigalmáról emlékezik meg, amelyek mind-mind hozzájárultak a kultúras füzértánc sikeréhez. Ugyanakkor azonban Radits György, mint annyian mások is, a szerkesztő, már arra is felhívja a város figyelmét, hogy jó volna hozzáfogni a város történelmének megírásához [ne feledjük: egy év múlva 1872-ben, a Népkör megalapításának évében. Bánátnban Szentkláray-Nediczék már megalakítják a Történeti és Régészegyletet és kiadják annak komoly történelmet jelentő évkönyveit, alig három-négy évre az országos történelmi társulat és a Százados indulása után (1868). Radits a legégetőbb hiánynak azt tartja, hogy a közoktatás és a nevelés terén nagyon is elégtelen a katolikus hitelemzők tevékenysége.] Viszont, ha visszafelé húznak a Bácska Raditsai, előre is mutatnak ugyanakkor, és szintén a nevelés területén (nemhiába tanárember a szerkesztő), amikor, például, a női emancipációról a célból érkezik a lap, hogy ugyan mért ne lehetne az emancipált nő is nevelő és tanító. Vannak a nőnek is olyan „érzéki” és szellemi tulajdonságai, mint a férfinak. Ezért meg lehet követelni az emberiségtől, hogy neki is juttasson valamit az eddig tisztára férfihatáskorból, hiszen Szabadkán már 14 tanítónőt alkalmazott a város, ha sokan az emancipálás alatt a nők „nőiességéből való kivetkőzését” értik is.²

És itt,³ ugyanebben a számában is közöl a lap egy olyan cikket, amelylyel a szerkesztő tanár nem ért ugyan egyet, de amelyet mégis lehoz, már csak mint vitaindító írást is, hiszen a liberális szerkesztői elv azt kívánja meg tőle — mint azt a szerző is hiszi —, hogy tisztellje a sajtó szabadságát. Népegyületet kell alakítani — hirdeti a cikkíró —, olyan együletet, amelynek célja a közérkölciség és közművelődés előmozdítása lenne, annál is inkább, mert hiszen ezt maga Türr Pista, a tábornok is ajánlja.⁴ Ily együletek itt is, ott is alakulnak „népkör”, „népegyület”, vagy „katolikus kaszinó” stb. elnevezés alatt, s egy ily egyület Szabadkán is kívánatos lenne. Nem kell megjegyezni: ki sem kívánja a községet és közjótársaságok feltevére is osztani: csak a rend és béke szeretetére, a világi és egyházi törvények, valamint a két hatalom tekintélyének tiszteletben tartására különböző eszközökkel hatni, ez az, mire a közművelődés és közjótársaságok érdekében lelkesen törekedni minden honpolgárnak szent kötelem. Tehát keresztény szellemű népegyületre van szükség, mert csak az vethet gátat „az erkölcsi süllyedésnek és féktelenségnek”. Gátat „az erkölcsi süllyedésnek és féktelenségnek”! A szabad sajtó hoz ugyanis jót is, de rosszat is. Együletre van szükség, mert túl sok a társadalmi baj! Így, a sajtó ellensége a vallásnak, a honpolgár viszont elégedetlen, elégtelen. A társas élet zilált és nagy a tiszteletlenség a polgári hatalommal szemben és mindez „egész világrészünk felforgatásához vezet”. (Én húztam alá. L. P.) A államot és társadalmat meg kell menteni a katasztrófától! Egyetlen hivatása tehát az együletnek „a *mestani* társadalmat átalakítani”, de keresztényi alapon, az anyagiasság bilincseiből szabadítva őt meg. Erényesebb nemzedéket kell teremteni, mert pl. nem engedhető meg a tiszteletlen hang az egyházzal szemben. Helyes nézeteket kell teremteni, terjeszteni, az ismereteket is bővíteni. Léphessen és lépjen be a Népegyületbe „rang, osztály és pártkülönbség nélkül a városnak minden polgára...”, ha büntetlen előéletű! Analfabéták is hasznát láthatják az együletnek, hiszen az együletben sokat hallhatnak, tanulhatnak, ha nem is tudnak olvasni, mert itt műveltebb hontársakkal találkozhatnak, jó lapokat, könyveket is olvashatnak. Ezáltal — megfélemlítjük a rossz (ellenkező elveket valló!) sajtót azzal, hogy „idáig és nem tovább”. Ebbe az együletbe hitetlen lap stb. nem járhat. „A

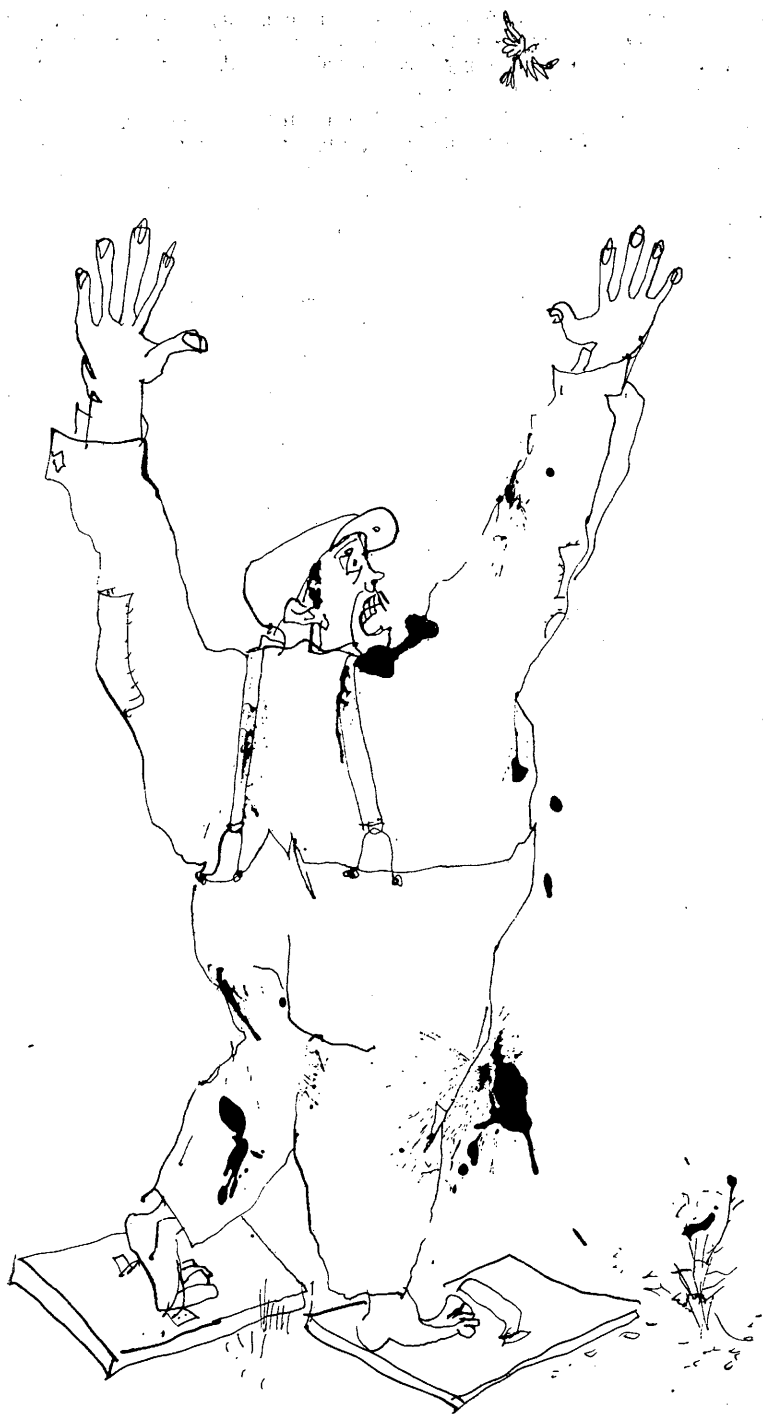
sajtó véstes kitöréseit akadályozni" — ez is cél, ugyanúgy mint a keresztény szellemű nevelés is — ezt ajánlja a Bácskában Mezey Ignác, amit azonban a szerkesztő nem hagy megjegyzés nélkül. Egy *Visszhang* című válaszcikket is beiktatva ellene lapjába.⁶

A *Visszhang* nemcsak tartja a bemutatott írás célját, viszont nem tartaná helyesnek oly egylet alakítását, amely mintegy katolikus kaszinó-névvel és jelleggel felekezeti tenné az egylet működését. Legyen az egylet ismeretterjesztő, de nem felekezeti, hiszen amúgy is mindenki, katolikus, protestáns vagy zsidó, egyaránt tudja, hogy „az emberiség végcélja s a keresztény vallás alapelvei [itt a zsidót már elhagyva a sorból s a pravoszlávot meg sem említve] nemcsak nem ellenkező, hanem egymást helyettesítő eszmék”. Tehát „le kell vetköznünk a felekezeti előítéleteket”. Művelődésre van szükség, nem lehetünk szűkebbűek. Legyen az alakítandó egylet humanisztikus jellegű. Szóljon a felebaráti szeretet nevében, az erkölcsiség és a tudás terjesztése nevében.⁸ Mindannyian ugyanazon polgárai vagyunk, és ugyanazon társadalom tagjai is — legyen tehát célunk is közös! A cikkíró végső következtetése is a polgári magyar, osztály- és nemzeti békén alapuló egylet: Felekezet, nemzetiség és osztálykülönbség nélküli egyletet kell tehát alakítani, hangoztatja az aláíró, Keselyű.⁹

Tekintve, hogy minden más, már működő egylet működése — mint később jórészt a Népkör működése is — a „dízvacsorákkal egybekötött táncvigalmak” rendezésében merült ki — bármilyen célú legyen is e vacsora és táncvigalom —, az ily, elvek körül folyó vita feltétlenül a vitázók dicsőségére szolgált.¹⁰

Mezey azonban folytatja a vitát — így válaszolva „keselyű”-nek: „Nem gyűlöli ő sem a zsidót, sem a protestánst, de minden felekezet nevelje ifjú nemzedékét külön-külön. Hiszen van Szabadkán két felekezeti elvásokör is, a zsidóké és a szerbeké (itt: nemzetet, nem vallásfelekezetet említ, ami egy magasabb lépcsőfokot jelent). Mire „keselyű”, azaz a szerkesztő, Radits röviden azzal válaszol, hogy nem kíván polémiába bocsátkozni, hiszen ő maga is jó katolikus, tehát nem kíván külön katolikus egyletet (kissé homályos fogalmazás ez persze), mégis örvendene a katolikus egylet helyes működésének (!?), nem magyarázva, hogyan is forgatta meg hirtelen köpönyegét a humanizmus felőli oldalról a felekezetiség felé néző oldalára. Bizonyos itt csupán annyi, hogy a vélemények „harca” ekkor még a nemzet, a vallásfeleket vagy az általános emberi humánus körül forog, ha azután a „harcosok” nem is túlságosan elvhűek! Mégis közöl a lap írásokat mind a közgazdaság köréből (nem a termelési viszonyokat, hanem inkább a technológiai termelőerőket elemezve), majd pro és kontra — cikkeket a női tanítók alkalmazásáról, s az ipari fejlődésről is — a gépeket is népszerűsítve s egyes bankok mérlegét is közölve, valamint a Zombor vidéki Tanítóegylet ülésének jegyzőkönyvét is. Regisztrálja a lap az iparos- vagy kereskedőségek önképzőkörének és segélyegyletének közgyűléséről szóló jegyzőkönyvet is, persze már csak azért is, mert a „keselyű”-höz hasonló tanárok vezették azt le és szervezték. Ugyancsak Radits György, a „keselyű” nevű szerkesztő meg Milkó Samu, az erkölcsi kérdéssről és jótékonyaságról elmélkednek, moralizálnak, amint azt Farkas Antal jegyzi föl. Ugyanakkor közli a lap a nagybirtokosok egyletének, a Bács-Bodrog vármegyei Gazdasági Egyesületnek [GE] mint az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) fiókszervezetének alapszabályait is, amelynek vezetője Pál Antal, a megye első alispánja, mert itt Bácskában is ugyanazok a birtokosok-tőkések (virilisták) szerepelnek minden egyesületben és egyúttal a megyei hatóság élén is, akárcsak az akkori Bánátban. Ők állnak a munkásság még utópisztikus egyleteinek élére is,¹¹ amelyektől a moralizáló „keselyűk” a kispolgári moralizálást várják el — akár vezércikkekben is¹² —, ugyanúgy, mint az Iparosegylettől, a Színügyi Egylettől stb. is.

Mégsem tud elvonatkozni a lap, mint a külföldi-belföldi munkásegyletektől, úgy a nők akkor már aktuális emancipációjától sem, amely a nők foglalkozásában érhet el bizonyos eredményeket, mert „azon enyhült rab-

szolgaállás, melyet a nő általában még ma is elfoglal a férfi mellett...¹³ emancipációs tevékenységet követel meg, amit Raditsék az egyforma (férfit és nőt uniformizáló, aminthogy a munkát és tőke-birtokost is uniformizálni kívánja, a tőke—birtok—állam vezetése alatt persze!) nevelés, iskoláztatás útján vélnék és remélnék elérni (valószínűleg szintén az uralkodó elem, a férfi vezetése alatt).

Igy tér vissza a lap a Népkörhöz, amelyektől szintén megkívánja, hogy őrizték meg a nép romlatlanságát az erre a célra szükséges barátságos összejövetel, hírlapjáratás és olvasás (természetesen a Bácska-szerű lapok olvasása), ismeretterjesztés és közműveltség útján. Ez legyen a célja a népköri csoportosulásnak — a félrenevelő kocsmázás helyett, amely csak oly szószátyárokat nevel, akik „felkarolják az egész világot”, holott még olvasni sem tanultak meg. Így foglal „keselyű” állást a régi vallásos morál oldalán a proletár világsors felkarolása” ellenében. Ebben látja a Népkör hivatását is. Ezt szögezi szembe a világsors mellé való kiállással, amely valójában ivásra, kocsmázásra, verekedésre kiteszi a proletárt aminek viszont a Népkör — amely lapokat, könyveket tesz az asztalra — útját vágja. Viszont pártkérdéseket nem kell bevinni a Népkör helyiségeibe, megelégedve azzal, hogy keretei között a „művelt” ember hasson a „népre” mint ezt Bizek Kornél teszi közzé.¹⁴

A szegénységet nem rendőrkédként kezelve, jótékonykodás által szeretné megszüntetni,¹⁵ amelyet az ifjúsági Dalkör is folytasson, míg a polgárság alakítson népegyleteket, hiszen a katolikus népegylet amúgy is haldoklik már, és önmagával is meghasonlott, belső ellenmondásban állva önérdelkeinek hódol, nem pedig eredetileg kítűzött céljainak: el kell tűnnie, úgyis csupán a hierarchia érdekeiért küzd.¹⁶ Az új egyesület, a Népkör ezt ne cselekedje. Legyen általános népegylet, terjesszen ismereteket s e földön teremtsen meg a mennyet. A józan haladást, a művelődés legyen (jó polgári) célja. Legyen a város közérdekeinek gócpontja, ellensége a maradiságnak, elmaradásnak, fonákságnak, erkölcstelenségnek. Hordja szívében a polgár, a nép érdekeit, tagjai legyenek már eleve is (!) műveltek, legalábbis írástudók. Szervezzék az egyesület, a Népkör, könyvtárakat, tartson felolvasásokat, vitákat — csak a politika vitáját zárja ki köréből, valamint a politikai lapokat is. Legyen a Népkör központi egyesület, de a város kerületében legyen nyolc fiókegylete a plebs számára, az írástudatlanok számára (akik így — mint proletárok, parasztek — függenek a művelt polgároktól és azoknak vezetése, irányítása alatt álljanak). A fiókegyletek járjanak népies lapok, népies könyvek, (megteremtve így az osztálykultúrát a tőke—birtok—állam érdekében) és felügyelőjük legyen az írástudó polgár, aki felolvasásokat is tartson számukra, de foglalkoztassa őket kézimunkával is. Ide járjon be esténként a „plebs”, a proletár: a főegylet legyen a szív, a vérkeringés szabályozója. Ezekből a periférikus proletár-, parasztkörökből kiválhatnak esetleg egyes „hitfelekezeti szekciók” is, hogy „bekövetkezék ama idő, midőn azt mondhatjuk: a nép a miénk! És a nép viszont mondhatja: ti az anyémek vagytok!” Így végre megértettük a felekezeti-felekezetellenes körök lényegét: hiterkölcösöt, felekezeti erkölcösöt a plebsnek, proletárnak-parasztnak, felekezetet túli Népkört és erkölcösöt a művelt polgárnak! Így, erre tanít bennünket a lapban György László, megfejtve az eddigi rejtélyt.

S ha Mezey Ignác, a felekezeti Népkört kívánó pap nem értené meg György (Radits) szavait, hozzászéri ez hamarosan!¹⁷ Ne rágalmazza, gyanúsítsa őt a jelkés, hiszen nem sérti ő a katolikus egyesület, mint azt a pap hiszi róla — és Voltaire-ről is —, amit egyikük sem állít. Egyszerűen különválasztja a polgári művelt Voltaire-eket a műveletlen proliktól, valásfelekezet terén is, alárendelve a proletárt a művelt, voltairianus polgárnak. Így eléggé kiviláglik számunkra is a Népkör szándéka és jellegzetessége. Talán csak a politika kiküszöbölésére való törekvés út szöveget fejünkbe, különösen ha megtudjuk, hogy a Népkör emberi sokszor azonosak a későbbi Függetlenségi Kör embereivel, vezetőivel, sőt a Népkörből kívánják kialakítani a 48-as pártot is...

De talán némileg megmagyarázza ezt a helyzetet és véleménybeni ellentmondást egynéhány oly vitairat is, amely egy-két évvel előbb, a kiegészít

zés (1867) és a Népkör megalakulása (1872) közötti időben látott napvilágot, s amely a Deák-párt ellenvéleményét és kritikáját fejtegeti és tárja elének a *Balpart* ellen irányítva szavát.¹⁸

„... A nemzet ura lett önsorsának... mi a kivívott közjogi alapot elfogadva... összes erőnket a berendezésre és javításra (reformokra) fordítva...” a népnevelést kívánjuk terjeszteni, hogy a pallérozott nép... az ámitóknak áldozatul ne essék” és tudjon önsorsán anyagilag is javítani. Jó igazságszolgáltatást, bíróságot, közigazgatást, iskolákat, közlekedést kívánnak tehát (a kiegyezés alapján állva), igazságos adóenyhítést, hitelt, vagyonosságot, közbiztonságot és erkölcsöket és főleg belbékét, a balpart felforgató tevékenysége ellenében, hiszen a király törvényes máris, és van alkotmányos országgyűlés, és Horvátország meg Erdély (1868) visszaléptek a magyar birodalomba és bízalom uralkodik a király és a nemzet között.

Igy fel is teszi a Deák-párt „a Szabadkai baloldali Párthoz” nyílt kérdéseit: „Elismerik-e azt, hogy Magyarországnak és Ausztriának vannak közös ügyei? Ha elismerik ezt — mint ezt az 1848-as törvények is elismerték —, hogyan képzelik akkor ezek megszervezését közös minisztériumok és delegációk nélkül? Hiszen a balpart az egyezséget félretenni, lerombolni igyekszik! Nem ámitják-e a népet, amikor adóleszállítással, a dohánygyedárúság és a bélyegadó eltörlésével kecsegtetik? Ugyanakkor, amikor a teljes önállóságot, vagyis a külügyek és hadügyek költségeinek önálló viselését — Ausztria segítségével való viselését — hirdetik. Mi az oka annak — teszi fel a Deák-párt a provokatív és szinte már a hazáárulás vádját tartalmazó kérdést —, hogy a nemzetiségi izgatók (nem a nemzetiségek maguk — mondja —, mert ezek testvéreink), kiknek céljuk a nem magyar ajkú polgárok elidegenítése a hazától, mindannyian éppen a baloldallal szövetkeznek, a balpárttal, és istenítik Kossuth Lajost? Érdemes itt megjegyezni, hogy a Deák-párt programját is ugyanannyi bunyevác, mint magyar írta alá! L. P.) És ugyanakkor, amikor a régi 48-as vezérek Deák mellé álltak. Nem kockáztatja-e a balpart „hazánk állami egységét (!?)”, s tudják-e biztosítani azt, hogy ily módon „a forradalom lángja hazánkat el nem (sic!) borítandja?”

Mindezt ismételtelen kérdezi a Deák-párt és vádló hangon, miután már 1868. december 30-án intézték hozzájuk az „Észrevételek”-et (cikket) a *Szabadkai baloldali politikai hitvallásának* programjára.²⁰ A balpart most sem a balreformokra „irányozza törekvéseit”, holott a kiegyezésből következő alaptörvényeket a király immár szentesítette (5.). Pedig ily irányú ellenzéki javaslatait „örömmel üdvözlöttük volna” (7.), de ezen a beltéren inkább akadályozva a törvényhozást, mert csak a közjogi állapot megváltoztatása a célja s szerinte „a kibékülés olajága meddően maradt”, mert a kiegyezés „az ország jogait sirba dönti” (8. lap). Holott ez irányú szavaikban is sok az ellenmondás (9.), hiszen az adóterhet elviselhetetlennek tartják így is, pedig az önálló külügyekkel és hadügyekkel az adó csak növekedne. Persze az adók terhesek, de azért, mert „szegények vagyunk” (10.), mert különben 135 milliót tesznek ki, holott Olaszország adója 444 millióra rúg (11.). Ne feledjük azt sem, hogy Ausztria az adó 70%-át magára vállalta, ránk annak csupán 30%-a jut. Nem önállóságra kell tehát törekedni, hanem gazdaggá kell tenni a népet, emelni kell adóképeségét, terjeszteni az értelmiséget, a vallásosságot, a munkásságot, takarékoságot (12.). Ne feledjük, a király nem bízna a balpart által kormányzott országban és a külföldi tőke is újra elkerülné Magyarországot (14.), hiszen félné a polgárháború veszteségeitől. A 48-as izgatás, ha a part nem is kívánja a forradalmat, mégis oda vezetne előbb-utóbb. Pedig így is „valóságos nemzeti hadsereg alkotott” (15.). Mi „irtózunk a forradalomtól... ez... öngyilkosság lenne” (17.), míg a delegáció útján „jogot gyakorolunk” a külügyekre és hadügyekre (19.). A balpart programjába vette a nemzetiségi kérdést megoldását is az igények kielégítése, az egyenjogúság eszméinek megtestesítése által” (20.). De hiszen ezt a Deák-párt már régen teljesítette is (?), míg a nyelvhasználat tekintetében a baloldal „egy háj-szalnyival sem akar a nemzetiségeknek több jogot adni, mint a jobboldal” (21.), sőt ellenkezőleg a Deák-párt nyújt többet, ha persze az ország-

bán csak egy politikai nemzet lehet is (!), ha az állam nyelve a magyar a nemzetiségek „korlátlan” használhatják saját nyelvüket (?) (22.)²¹ A nemzetiségek egyenjogúsítása lehetetlen, hiszen megkívánná a külön nemzetiségi politikai nemzeteket, ami viszont feltételezi a külön nemzeti területeket is (22.), ezt pedig nem ígérhetjük, már csak azért sem, mert egyes területeken élnek s a szétszakadozott ország „a külföld martaléka lenne.” Vajon a balpárt „megadná-e a külön területeket s nem ámitana?” (23.) A szerbet el nem tudják ámitani! Es így, ha nem is kívánnak forradalmat, de izgatva a népeket, „a felizgatott néptömeg oly elemeket hoz felszínre, melyek félre szokták tolni a mérsékelni kívánó vezéreket ... (25.) Ezek voltak a két párt közti lényeges különbségek a balpárt és a Népkör megalakulása idején.

III. A NÉPKÖR ÉS A BUNYEVACOK

Persze ebben az időben (1867—1869), sőt még a 80-as években sem volt arról szó, sem a 48-as függetlenségi, sem pedig a szabadkai bunyevác körökben, amit a Deák-párt (melynek soraiban s az aláírók között, mint tudjuk, majd annyi bunyevác szerepelt, mint ahány magyar) felrótt nekik: mintha külön területet és forradalmat kívántak volna, holott a Népkörben is (akárcsak a Deák-párt soraiban) számosan voltak bunyevácok és 1886. május 7-én az egynéhány nemzeti öntudatra ébredt bunyevác értelmiségi és Mocsáry Lajostól, a függetlenségi vezértől, azaz a párt kigolyozott volt elnökétől, a „fehér hollótól” (ahogy a románok elnevezték), akit egy év múlva (1887) Újvidék jelölt képviselőnek, de nem tudott, a szerb radikálisok segítségével sem behozni a képviselőházba (1888-ban azután a karánsebesi románok választották meg) csupán azt kívánata, hogy tegeye lehetővé az anyanyelv bevezetését az elemi iskolákba, aminthogy a „fehér holló” sem harcolt egyébért, mint azért, hogy a kormány hajtsa végre az eléggé maradi 1868/44 tc. — t., a „nemzetiségi törvényt”²² amelyet 1918-ig sem hajtottak végre, sőt igyekeztek törölni is a törvények sorából.

A bunyevácok elmaradtak tudás tekintetében a szerbek mögött, írja a „bunyevác patrióta”, azaz Ambrozije-Bozo Sarčević, „mert nem élhetnek szellemi életet, nincs egyetlen lapjuk sem, amelyet saját politikai kívánalmaik értelmében szerkesztenének”, holott „politikai kívánalmaik azonosak a magyarokéval”. Imakönyvük az egyedüli anyanyelvű irodalmi termékük. Nincs szellemi vezetőjük. Az értelmiségiek, a középosztálybeliek elhagyják, mire idejutottak, népüket, megszűnnek bunyevácok lenni, még papjaik sem érintkeznek velük a templomon kívül, sőt számos papjuk nem is igen tud bunyevácúl (127.). Csupán a nagyprépost, Ivan Antunović és a két Mamuzić-testvér az egyedüliek, akik szót mernek emelni népük érdekében (még ebben az időben; azután a Mamuzićok is, ők is a bunyevác kultúra ellen fordultak! L. F.), s a legtöbben — magyar hazafiasságukat bizonyítandó — rejtegetik nemzeti hovatartozásukat. Iskoláink mind magyar nyelvűek, s így a kis bunyevác csemeték nem értik tanítójuk, tankönyveik nyelvét; nem is tartják fontosnak az elemi oktatást, csupán a magyar nyelv tanítását. Hiába mondta, nem nekünk mondta, Deák Ferenc is, hogy „az anyanyelv ismerete nélkül a gimnázium sem érheti el célját”²³ Rossz politika ez, lelketlen tevékenység (134—135.). No de ha a törököt, latint, németet kibőjtölte a bunyevác, nem vész el a magyar hivatalos nyelv nyomása alatt sem! Persze, Lazo Mamuzić mint polgármester semmit sem tett, s a bunyevácok emiatt a Pučka kasina, mind pedig a Polgári Kör tagjaiként az uralkodó (Deák-párt, majd Szabadelví Párt — L. F.) pártok segítették győzelemre a választások alkalmával, és Ivan Antunović is csupán a klérus érdekeit tartotta szem előtt, csupán a jámborság és istenfélelem érdekében szállt síkra nyelvünkért, hogy az egyháztól el nem szakadjunk (137.).

Persze a Mamuzić (Mamuzsits) testvérek már 1860-ban is bunyevác nyelven szóltak a néphez, de (habár Bozo nyílt levelét a független párti Mocsáryhoz intézte) a bunyevácok kénytelenek voltak jórészt elhagyni az ellenzéki táborn is, mert az már előzőleg szintén háttérbe fordított népünk

nek! „Amikor az itteni, helybeli ellenzék Népkör néven egyesületet alapított, ennek vezetői a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében felhívták — vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül — a város egész polgárságát. Volt is 'ennek foganatja' („bilo je i uspiha“): mindaddig, amíg a Népkört (Pučki krug) is magával nem sodorta a nem magyar népek elleni ellenséges, sovén magatartás. „Hibáztak a vezetők, amikor nem akadályozták meg az országban uralkodó sovinizmus bevonulását a Körbe...” „Amikor a bunyevácok látták, hogy a Népkör mindent csak a magyarok érdekében cselekszik...” akkor „kezdték magukat rosszul érezni a Körben”: Véglegesen akkor szakadtak el a Körtől, amikor a magyarok a kalocsai érsekségtől azt követelték, hogy részesítse előnyben a magyar mise-mondást (154—155.). Azután kiagyalt panaszokkal, denunciaciókkal 'kisérelték meg „erkölcsileg agyonverni” („da ih moralno ubiju”) népünket (156.) az orosz pánszlávizmustól való félelmükben. De ez a rettegés is meg fog egykor szűnni... — hisz a nyílt levél írója, megmagyarázva egyúttal azt is, mi volt az oka a bunyevácok kilépésének a Népkörből, azaz a Függetlenségi Pártból. Ha a Függetlenségi Pártban több a Mocsáry Lajos és kevesebb a Komjáthy Béla, úgy valószínűleg továbbra is együttalhadhattak volna.

Vagy ahogy Petar Pekić írta.²⁴ „1848 után a magyar arisztokrácia fénye és fényűzése a bácskai horvátok képviselőinek egy részét magához vonzotta. Már addig jutottak el, hogy számos bunyevác nyilvánosan is magyar-ként nyilatkozott... fennállt már annak veszélye, hogy a bunyevátság mint olyan meg fog szűnni. Ivan Antunović vette elsőként észre ezt a veszélyt... Már 1865 óta Strossmayer püspök Rački s mások társaságában hozzáfog a nemzet újjászülésétének munkálataihoz”. „Csatlakoztak mozgalmához Ambrozije Šarčević, a tiszteletes Blaž Modrušić, dr. Lazar és Agoston (Ago) Mamuzić, Karlo Milodanović és Stjepan Grgić, a népi író” (156.), de kedvüket szegte dr. Franjo Somborčević nyilatkozata 1869-ben: „Ivo testvér, megkésett a te javaslatod. Mi már elmagyarosodtunk!”, holott ekkor csak arról volt szó, hogy megmaradnak-e a bunyevác elnevezés mellett, mert ha horvátként lépnek fel, a magyarok üldözésének teszik ki magukat továbbra is.” Somborčevićéket Antunović és Šarčević ekkor otthagyták, de a mozgalmat egymagukban is tovább tervezték (157.). A Mamuzićok is csatlakoztak hozzájuk, és Antunović megkezdte az első hír-lap megindításának munkálatait is. 1870. március 19-én jelent meg a Bunjevačke i šokačke novine első száma, tehát a Népkör megalakulása előtt még, és talán ez hívta ki leginkább a Népkör bunyevácellenes ellenreakcióját. Esetleg még inkább az a tény, hogy 1872-ben — azaz a Népkör indulásának évében — Karlo (Kalor) Milodanović megindítja a Mischečna kronikát is (magyarul: Bunyevác és Sokác Újság és Havi Krónika). Némi bunyevác horvát irodalom is megjelenik ez időben e lapok táján. Erre megindult a magyar sovinizmus ellenakciója, megindult a gyanúsítások és rágalmozások áradata, mire a bunyevácok sorra („listom”) elhagyták a Népkör magyar olvasótermét, amelyet addig egyként látogattak a magyarokkal. Ezt viszont újabb üldözések, majd a bunyevác iskolák bezárása, a bunyevác tankönyvek kiadásának betiltása követte (160.), amit jóváhagytak. Az üldözéshez csatlakoztak a már elmagyarosodott Latinovitsok, Vojnićok, a latifundisták és nagybirtokosok, akik maglyát is gyűjtöttak a horvát nyelvű vajdasági könyvek alá. A Népkörből való kilépést követte azután Šarčević s a Mamuzićok részéről a bunyevác Pučka kasina (Népi Kaszinó) megalakítása. (1878-ban; 161—162.), amelyet azonban Gromonék (ismert szabadtakai, vajdasági politikus, főispán stb. — L. P.) hamarosan betiltottak, s amelyet egy év letelte után újból engedélyezniök kellett (163.).

Itt feltétlen szembetűnik az a jelenség, hogy a Mamuzićok—Mukitsok elleni hadjáratuk során létesítették a Pučka kasinát, azaz a Deák-párti, majd (1875-től) szabadelvű párti kaszinó és kör köré csoportosultak 48-as (balpárti, függetlenségi párti), azaz Népkör elleni harcukban. Így a szabadelvű-függetlenségi harcokban a bunyevácok, horvátok is részt vettek, ha horvát jelszavakkal is, és lehet, hogy ez tette lehetővé — a szabadelvű kormánypárt részéről — a Pučka kasina engedélyezését (1878), hiszen ezt a Mamuzićok — a kormánypárt emberei — kívánták a 48-as Mukitsék

ellenében. Persze a Mukitsok — a Népkör emberei — hamarosan maguk is elmagyarosodtak, s kiűzték, kiundorították a Körből a horvát bunyevácokat. Látszatra bunyevác—magyar közös pártharcról volt itt szó, de a látszatot az teremtette meg, hogy mind a Mukitsok, mind a Mamuzicok is elmagyarosodtak és a bunyevátság között csupán párthíveket, szavazókat kerestek. Mindez elősegítette a bunyevácok további elmagyarosítását, de (actio est par reactio nis) egyúttal a bunyevác nemzeti öntudat kifejlődését is (ami itt persze továbbra már nem lehet témám, amennyiben nincs kapcsolatban a Népkör történetével). Talán még az 1902-es vagy 1913-as Neven alapján mondanánk egy-két szót a Népkör bunyevác kapcsolatairól.²⁵ Így a Katolikus Kör multságáról szólva a Neven egy cikke így szól a Népkör-ről: A vacsorán Varga Károly, a Népkör elnöke felköszöntötte Paja Kulundzicót (Kujundzicót) mint a Katolikus Kör elnökét, kihangsúlyozva, hogy ezt nem mint a Népkör elnöke, hanem mint maga is jó katolikus cselekszi. Az ünnepségen mégis megjelentek a 48-as népkörösök közül a 48-as dr. Mukits Simon képviselő és mások is — az ellenkörből — Paja Kujundzic vagy Jozika Antunovic körében.

Egy másik cikkében a Neven mint nemzeti öntudatra ébredt, de katolikus, klerikális lap Laza Mamuzicót, a szabadelvű kormánypart képviselőjét, polgármesterét azzal támadja, hogy rossz tanácsadókra hallgat és ezért hathat rá Mukits Simon — Paja Kujundzic helyett. Csak a tájékoztatlanok hiszik, hogy őszinte barátai ezek a bunyevácoknak, csak azok hiszik, hogy a Gazdakör emberei teljesíteni fogják a bunyevác kívánságokat. Arról sem lehet szó, hogy újból be fogják vezetni a horvát tanítási nyelvet az elemi iskolákba: ezt Laza Mamuzic már elpuskázta. Informatív közli a lap — ugyanitt — a hírt a szabadkai Kossuth Kaszinó alapításáról is, amelyen vagy száz kisiparos vett részt, akik között néhány bunyevác is szerepelt, de amelynek élén szintén dr. Mukic Simon (a 48-as népkörös tribun) áll, a függetlenségiek elnöke egyúttal, akik éppen ebben az 1902. esztendőben fogják a Népkör nevét Függetlenségi Körré változtatni.

Ez a harc a 48-as függetlenségiek és az öntudatra ébredő bunyevácok lapja, a Neven között végighúzódik egészen 1918-ig, s így még 1913-ban is találkozunk olyan polemikus cikkekkel a hasábjain, amelyek — pl. a „függetlenség” ellen hadakozva — azt hangoztatják, hogy bizony van és volt a bunyevácoknak panaszja elég a magyar sovinizmus ellen, amely nem elégszik meg azzal, hogy a bunyevác nemzeti öntudatot egyesítse a magyar haza szeretetével — amint ezt teszi is —, de felveti azt a téves követelményt is, amely szerint a bunyevácoknak nyelvük szeretetét és ápolását is el kell vetniük, mert az állítólag ellentétben áll a magyar hazaszeretettel.²⁶ A régi öregek még emlékezni fognak — írja Sarčević — a fiatal Mamuzicok harcaira, de arról is, hogy a Mukits által vezetett balpart éppen a bunyevácok segítségével verte le a jobbpártot (Deák-párt, majd Szabadelvű Párt, a Mamuzicok partja). Akkoriban a város többsége ott gyülekezett, együtt a bunyevácokkal, a Népkörben. Mikor azonban a magyarok türelmetlenné váltak, és szemükre vetették a bunyevácoknak, hogy anyanyelvükön társalognak egymás között, megkezdődött a bunyevácok kivándorlása a Körből és felmerült a Bunyevác Kaszinó eszméje. Amikor azután Mukitsék a bunyevác nyelvű miséket is betiltani készültek már, válaszul megalapították a Pučka kasinát (Népi Kaszinót) és megalakították a Mamuzic—Antunovic (szabadelvű kormány-)partot. De amikor látták, hogy Mamuzicék is ellenzik kívánalmaikat, hátat fordítottak nekik is a bunyevácok. Szabadok lehetünk-e anyanyelvű iskola és tankönyvek nélkül, szabadoknak nevezhetjük-e magunkat, amikor a Kolo mladeži (Ifjak köre — Legényegylet) szabályait nem hagyják jóvá és a kört magát csendőrökkel ugratják szét?

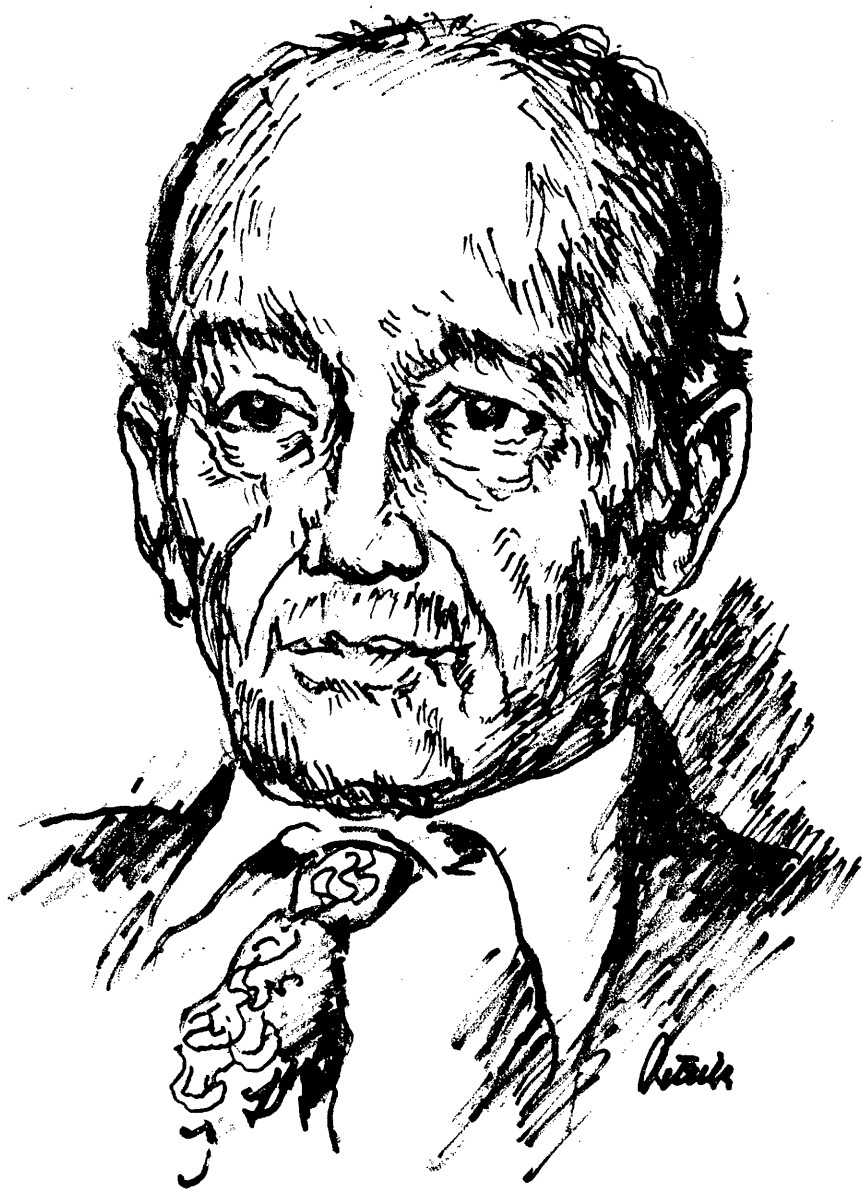
Szabad-e a nép, amelynek tanítóit, papjait üldözik, hacsak bunyevác nyelven esketnek, tanítanak, írják okmányaikat? Szabad-e a nép, amelynek gyermekeit kiüldözik a szerb színházból? Szabad lehet-e az a nép, melynek fiait az iskolában, büntetésül, a hátulsó padba ültesik, ha odahaza családi körben nem sajátíthatták el a magyar nyelvet, ily módon kiüldözve népünket az iskolából, a kultúrából? Magyar testvérek — fordulnak ezután

egyenesen szomszédjukhoz — béküljetez ki a bunyevác nyelvű olvasókönyvvel, katekizmussal, misével — s itt harciassá válik a cikk és fenyegető hangúvá, sőt profétai-vatesi hangot is ölt —, mert eljöhöz az idő, hogy magatok fogjátok mindezt felajánlani nekünk, de akkor már esetleg késő lesz!

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

1. Bácska, Szabadka, 1871. I. 7. és 14.
2. Uo. 1871. I. 21.
3. Uo. 1871. I. 2.
4. Hoz „Türr Pista meg puskát!” — harsogta pedig nemrégiben a Garibaldi-nóta („Eljén Garibaldi!”)
5. Az osztálybéke itt láthatólag a cél, de az osztálykülönbségek meghagyása is egyúttal, éspedig az egyház segítségével.
6. Bácska, 1871. I. 21.
7. A humanizmus és felebaráti szeretet itt feltétlenül felekezeti és osztálybékét jelent: szociális békét.
8. Erkölcösség — itt feltétlen a polgári erkölcösséget jelzi, amint a tudós is — a felekezeti ellenében.
9. Bácska, 1871. I. 21.
10. Uo. 1871. I. 21. A Topolyai Olvasóegylet könyvszerzés céljából zárt körű táncvigalmat rendez Zomborban az Ifjúsági Dalkör javára; a háziasszonyok „táncvigalmat” rendeznek; közöttük van a latifundista Latinovits Nep. Jánosné, szül. Bogár Irén is stb.
11. Uo. 1871. I. 28.
12. Uo. 1871. III. 11. stb.
13. Uo. 1871. III. 11. stb.
14. Uo. 1871. VI. 10.
15. Uo. 1871. VII. 1.
16. Uo. 1871. IX. 2. Hierarchia — az akkori, főleg a „karlócai” szerb szóhasználat szerint (jerarhija) — az egyházat, egyházi hierarchiát jelenti bizonyára, hiszen katolikus egyetrlől van szó.
17. Uo. 1871. IX. 16.
18. Arhiv Subotica. A szabadkai Deák-párt programja. 1869. I. 15. 1—7.
19. Arhiv Subotica. *Nyílt kérdések*. 1869. II. 14. 1—4.
20. Arhiv Subotica. *Eszrevételek*. Szabadka. 1869. (Keltezés: 1868. XII. 30.) Ezt a 27 oldalas füzetet számos bunyevác írja alá. A balpárt programját nem találtuk a levéltárban.
21. A bunyevácok csak magyar iskolát látogattak. Megelégedtek volna csupán saját bunyevác elemi iskoláikkal. Erre a kérdésre még visszatérünk a Népkör bunyevác tagjaival kapcsolatban.
22. Neven, Sombor. 15. VIII, 15. IX, 15. X, 15. XI 1886. *Otvoren list jednog bunjevačkog patriote Lajošu Močariju*.
23. Bunyevácról fordított magyarra.
24. Petar Pekić: *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929*, Zagreb, 1930. (A vajdasági horvátok története a legrégebb időtől 1929-ig.) 156—163. Vö. mindezt a *Bunjevačko-šokački kalendár* (Bunyevác-Sokak naptárban) 1879-ben megjelent cikkel is: *Povist prvog bunjevačkog dila i pokreta* (Az első bunyevác mű és mozgalom története), 20—27., amely szerint a bunyevác birtokosok dicsőségnak tartják, ha népiüktől cslszakadnak, s nem tudnak vele már egykori anyanyelvükön érintkezni. Ilyenek a Sučićek, Vojnićok, Pilasanovícek, Latinovitsok stb. Ez az oka annak is, hogy (saját uralkodó osztály nélkül mint „nem történeti nép”, „mint történelem nélküli nép” L. F.) a nép — különállva saját művelt rétegetől — elmarad és semmi szerepe sincs már a társadalmi-gazdasági politikai életben. Majd e cikk is megemlíti az első bunyevác lapot, sőt Kalor Miladinović két éven át megjelentó Subotički glasnikját meg a Bunjevačka (Pučka) kasinát is (1878) (22—23.), közölve a Pozivot, felhívást is az aláírók nevében (25—27.).
25. Neven 1902. 2. szám, 20—21. és 8. szám 24—125. Varga Károly 48-as képviselő is stb.
26. Neven 1913. VII. 26., 20. szám: Domoljub cikke: *Ozbiljna rič*. Nincs kapcsolatban a Népkörrel egy másik cikk (aláírással) — *Jesmo li mi „egyebek?”* —, amelyet azért, mert igen jellemző a korra és a körre, itt közlünk legalább: „A statisztika szerint vannak e hazában magyarok, németek stb. és vannak „egyebek is”, vagyis cigányok, bunyevácok, sokácok, vendék, illírek, krasovánok, dalmátok, bosnyákok is”, és nem tudom még milyen nevű horvátok és szerbek”. Mért nem osztják fel a németeket is svábokra, szászokra, bajorokra stb. vagy a magyarokat székelyekre, kunokra, csángókra stb.? Csupán a horvátokat részesítik e „szerencsében”. Persze teszik ezt azért, hogy megtagadhasák anyanyelvű iskolázatásukat azzal a kifogással, hogy egy jelentéktelen nyelvjárás nem válhat iskolai nyelvvé... Egy időben elfogadtatták velünk azt, hogy magyarok vagyunk, s azután meg is követelték tőlünk a magyar beszédet, beszíntetve az anyanyelvű oktatást stb. Azután bekövetkezett az egyházi nyelv kérdésének feltevése, amikor ezzel kiűzték a Népkörből is. Így került arra a sor, hogy már nem szegyenkezzünk „jelentéktelen” „nyelvjárásunk” miatt, s már nemzeti öntudattal állítjuk, hogy nyelvünk a horvát-szerb nyelv, hogy van *történelmünk* és irodalmunk! Így horvát néppé még akkor is így fejlődöttünk fel, ha az 1900-as statisztika szerint 188 000 a horvátok száma, de vannak rajtuk kívül 99 000-en „egyebek” is. A románokkal már közölték nemrég, hogy megengedhető számukra a szimpátia érzése saját nemzetük iránt; ezek után ugyanezt nem rohátják fel nekünk sem. A vér nem válik vízzé” (Neven, 1913. XII. 20. Erre az időre esik Tisza István próbálkozása a magyarországi románok felé és Románia felé a balkáni tervek számára. Innen ez az engedmény! L. P.)

ZAKÁNY ANTAL